

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

УДК 343.351

Стрільців О. М. – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, завідувач наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції Національної академії внутрішніх справ, м. Київ;

Василинчук В. І. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, м. Київ;

Вязмікін С. А. – кандидат юридичних наук, перший заступник начальника Департаменту захисту економіки Національної поліції України, м. Київ

Визначення платоспроможності особи як один зі способів перевірки її незаконного збагачення

Окреслено загальні напрями перевірки платоспроможності особи, яка може бути причетна до незаконного збагачення. Визначено, що така перевірка має охоплювати аналіз (порівняння) за певний період часу двох основних складових: а) отримані активи (доходи) зазначеної особи та членів її сім'ї; б) видатки і стиль життя. Під час визначення дохідної та видаткової частин необхідно ґрунтуватися на декларації особи, яка може бути причетна до незаконного збагачення, а також членів її сім'ї. Також слід ураховувати в процесі підрахунку дохідної частини коштів кожного повнолітнього працездатного члена сім'ї, який зазначений у декларації, сум коштів, що не підлягають декларуванню (50 прожиткових мінімумів, встановлених для працездатних осіб на 1 січня звітного року). Запропоновано одним зі способів використання як доказів у кримінальному провадженні про незаконне збагачення встановлення витрати побутового рівня – урахувати суму мінімального прожиткового мінімуму, згідно зі щорічним чинним законодавством України, на одну особу. Для цього спочатку слід встановити різницю між загальною сумою отриманих активів (доходів) особи, яка може бути причетна до незаконного збагачення, та членів її сім'ї із загальною сумою витрат на побутовому рівні, а потім отриману суму порівняти з активами, які є предметом незаконного збагачення. Зазначене надасть додаткові докази щодо протиправного стилю життя особи та членів її сім'ї, а також можливостей отримувати протиправні активи.

Ключові слова: незаконне збагачення; службова особа; моніторинг стилю життя; декларування.

Постановка проблеми. Таке явище, як незаконне збагачення особи, уповноваженої на виконання державних функцій або місцевого самоврядування, стало поширеним у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Ратифікація Кримінальної

конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією [1], Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції [2], прийняття антикорупційного пакету законів, що передбачає запровадження декларування та відповідного пакету норм примусу, зокрема кримінальної та адміністративної відповідальності для певних категорій службовців, стало вагомим зрушенням, що сприяло обмеженню можливостей щодо корупціонерів вільного отримання та користування неконтрольованими доходами, а також необхідністю систематично зазначати свої статки, а громадськість стала контролювати їх спосіб життя та видатки.

Запроваджені заходи у сфері протидії корупції та позиція громадськості змусили корупціонерів застосовувати нові шляхи конспірації, розробляти замасковані способи отримання неправомірних активів, створювати багаторівневі схеми легалізації отриманих доходів і подальшого їх використання.

Зазначене актуалізує необхідність застосування правоохоронними органами нових форм протидії корупції, основними важелями якої є виявлення та доказування незаконного збагачення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання складу злочину, передбаченого ст. 368² КК України, розглядали Л. П. Брич, Р. В. Білоус, Д. О. Гарбазей, О. І. Гузоватий, О. П. Деніга, О. О. Дудоров, О. О. Книженко, В. М. Киричко, М. В. Кочеров, В. Н. Кубальський, Д. Г. Михайленко, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, М. І. Хавронюк, О. Ю. Шостко, І. М. Ясінь та інші. Водночас поза увагою науковців залишалися способи встановлення платоспроможності особи, окремі напрями якої відображено в посібнику «Методологія як організувати незалежний моніторинг відповідності стилю життя задекларованим статкам службовців?» [3].

Метою статті є окреслення загальних напрямів перевірки платоспроможності особи, яку притягують до кримінальної відповідальності за незаконне збагачення.

Виклад основного матеріалу. Предметом злочинного посягання, відповідно до ст. 368² КК України [4], є активи, які тлумачать як майно, грошові кошти, інше та доходи, отримані від грошових коштів і майна.

Поняття «майно» може охоплювати будь-які активи, матеріальні чи нематеріальні, рухомі чи нерухомі, виражені в речах або у правах, а також юридичні документи чи активи, що підтверджують право власності на такі активи або інтерес щодо них. Майно – це окрема річ або сукупність речей, які є об'єктом права власності та можуть бути предметом різних цивільно-

правових (зокрема купівлі-продажу, дарування, найму, оренди, прядру, страхування, управління майном, факторингу) та господарсько-правових (поставки, контракції сільськогосподарської продукції, енергопостачання, комерційної концесії) договорів. До особливих видів майна, крім грошей (грошових коштів) і валютних цінностей, що може бути об'єктом незаконного збагачення, можна віднести підприємство як єдиний майновий комплекс (окремі його приміщення), будівлі, приміщення зокрема об'єкт незавершеного будівництва, земельні ділянки. Отже, у широкому значенні майно – це відповідні матеріальні цінності, майнові права й обов'язки, матеріальні та нематеріальні блага, юридичні документи тощо [5].

До грошових коштів належить національна валюта України – грошові знаки у вигляді випущених Національним банком України паперових грошових знаків (банкнот) і розмінної металевої монети, що знаходяться в обігу та є законним платіжним засобом на території України; б) іноземна валюта – іноземні грошові знаки у вигляді банкнот, казначейських білетів, металевої монети, що знаходяться в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави (іноземних держав). Гроші можуть бути як у готівковій, так і в безготівковій формах у вигляді коштів на рахунках в установах банку, акредитивах, у підзвітних осіб і депозитах.

Доходи від грошових коштів і майна – це поняття, яке активно застосовують як у загальному, економічному значенні, так і на побутовому рівні. Такими доходами є загальна сума фінансових надходжень, що отримує суб'єкт унаслідок якої-небудь діяльності (виробничої, комерційної, посередницької тощо), або різниці між виручкою від реалізованої продукції, виконаних робіт і наданих послуг та матеріальними і прирівняними до них витратами (зокрема, є доходи від реалізації, інші операційні доходи, доходи від участі в капіталі, інші фінансові доходи, надзвичайні доходи).

У контексті кваліфікації злочинів (кримінальних правопорушень) суму неоподаткованого мінімуму встановлюють на рівні податкової соціальної пільги, визначеної пп. 169.1.1 п. 169.1 ст. 169 розділу IV КК України для відповідного року (тобто у розмірі, що становить 50 % розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), установленому законом на 1 січня звітного податкового року, – для будь-якого платника податку). Отже, неоподатковуваний мінімум доходів громадян відповідає податковій соціальній пільзі (50 % від прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), установленому законом на 1 січня звітного

податкового року, тобто 50 % від 1600 грн станом на 1 січня 2017 року, тобто 800 грн).

Згідно з положеннями ст. 368² КК України, відповідальність за передбачений злочин виключається, якщо: а) розмір активів, що набувають у власність або передають, є незначним; б) предметом злочинного посягання є щось інше, а не грошові кошти, майно або доходи від грошових коштів і майна (зокрема, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру) незалежно від їх розміру.

Для набуття активів у власність шляхом учинення певних видів злочинів чи адміністративних правопорушень застосовують різні форми корупційних діянь.

Важливим компонентом доказування в них кримінальних провадженнях є перевірка можливості легального набуття виявлених активів особою, яка може бути причетна до незаконного збагачення, і доказування характеру протиправного їх походження. Для цього розроблено схему розрахунку та перевірки платоспроможності підозрюваного. Таке оцінювання здійснюють шляхом порівняльного аналізу кількості отриманих підозрюваним і членами його сім'ї активів (доходів) з відповідними витратами.

З метою оцінювання фінансового стану підозрюваного спершу здійснюють аналіз його сукупного річного доходу та членів його сім'ї, який передбачає такі позиції:

– сума річного доходу підозрюваного, яка зазначена ним у декларації. До цієї суми належать щомісячна заробітна плата, доходи від збережень на рахунках у банках, доходи від педагогічної та наукової діяльності, інші отримані доходи, зазначені в декларації. З огляду на положення чинного законодавства, кожна особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, повинна під час призначення на посаду, щороку, у день звільнення з посади та через рік після звільнення з посади заповнити декларацію, у якій зазначає всі наявні в неї та членів її сім'ї активи;

– максимальна сума коштів, яку дозволено не вносити в декларацію та яка може бути в підозрюваного. Відповідно до положень п. 12 декларації, не підлягають декларуванню наявні грошові активи (зокрема готівкові кошти, кошти, розміщені на банківських рахунках, внески до кредитних спілок та інших небанківських фінансових установ, кошти, позичені третім особам) й активи в дорогоцінних (банківських) металах, сукупна вартість яких не перевищує 50 прожиткових мінімумів, встановлених для

працевдатних осіб на 1 січня звітного року. До таких доходів, наприклад, можуть належати входи кошти, отримані внаслідок продажу певних речей, зокрема мобільних телефонів старих моделей, коштовностей, комп'ютерної техніки тощо;

– сума річного доходу кожного повнолітнього члена сім'ї підозрюваного, яка зазначена ним у декларації. Необхідно врахувати, що члени сім'ї, а також їхні доходи не обов'язково можуть бути зазначені в декларації за різних обставин, а саме для приховування злочинно отриманих статків;

– максимальна сума коштів, яку дозволено не вносити в декларацію і яка може бути в повнолітніх членів сім'ї підозрюваного – 50 прожиткових мінімумів, встановлених для працевдатних осіб на 1 січня звітного року.

Таким чином, загальною сумою отриманих доходів за певний рік слід вважати задекларовані у звітному періоді доходи підозрюваного та членів його сім'ї, а також суму активів кожного повнолітнього члена сім'ї, що працює, яку дозволено не вносити в декларацію.

Потім підраховують сукупний сумарний дохід підозрюваного та членів його сім'ї за роками з моменту декларування (проте не раніше ніж із квітня 2015 року) або з періоду, коли особа працює на певній посаді.

Наступним важливим компонентом перевірки платоспроможності підозрюваного є визначення за той період, за який підраховували його та членів його сім'ї дохід, загальної суми витрат на побутовому рівні. На нашу думку, на цьому етапі не підлягають урахуванню активи, які є предметом незаконного збагачення. Такі витрати охоплюють такі позиції:

– загальна сума мінімального прожиткового мінімуму підозрюваного, яку встановлюють на підставі законів України про державний бюджет України на певний рік та «Про прожитковий мінімум» [6]. Здебільшого складно порівняти прожитковий мінімум середньо статистичного українця та багатія, водночас, це юридично закріплені суми, якими необхідно оперувати. Якщо під час досудового розслідування будуть встановлені та документально підтверджені інші суми витрат, що характеризують стиль життя підозрюваного або членів його сім'ї, ними можна також оперувати в кримінальному провадженні;

– загальна сума мінімального прожиткового мінімуму кожного члена сім'ї підозрюваного;

– витрати, які здійснив підозрюваний і члени його сім'ї та які зазначені в його декларації. Такі витрати зазвичай перевищують

50 прожиткових мінімумів, встановлених для працездатних осіб на 1 січня звітного року;

– витрати на утримання транспортних засобів, якщо такі наявні в підозрюваного та членів його сім'ї. До таких витрат належать: платіж за щорічне страхування транспортного засобу; витрати на паливе, відповідно до зафіксованого документально кілометропробігу; видатки на експлуатацію транспортного засобу (за даними компанії, яка його обслуговувала, або з інших офіційних джерел);

– витрати на утримання будинку(-ів), у якому мешкає підозрюваний і члени його сім'ї, якщо така сума значно перевищує показники, які визначені прожитковим мінімумом. Якщо такі видатки обирають як основу, відповідно, зменшується сума на утримання приміщення, яка визначена в мінімальному прожитковому мінімуму;

– витрати на коштовні хобі підозрюваного та членів його сім'ї, якщо такі дані мають документальне підтвердження (наприклад, отримані дані з фітнес-клубу);

– витрати на відпочинок, які здійснив підозрюваний й члени його сім'ї, якщо такі дані мають документальне підтвердження (документи, що отримані від туристичного агентства, готелів, авіакомпаній, інформація про відбуття/прибуття, отримані від прикордонної служби, тощо);

– витрати на утримання в дошкільних закладах і навчання дітей підозрюваного – платіжні документи про щомісячну оплату дитячого садка, навчання в школі, посеместрову оплату навчання в закладі вищої освіти в Україні чи за кордоном;

– витрати на придбання коштовних речей підозрюваним, про які стало відомо, і мають документальне підтвердження (платіжні документи про придбання коштовних телефонів, теле-, аудио-, комп'ютерної техніки, коштовностей, цінних речей тощо);

– інші витрати підозрюваного та членів його сім'ї, які були встановлені за результатами проведення слідчих (розшукових) дій та які мають документальне підтвердження.

Наступним компонентом перевірки платоспроможності підозрюваного є визначення різниці між отриманими доходами та здійсненими витратами на побутовому рівні, а також встановлення можливості придбати активи незаконною збагачення. Із цією метою від загальної суми отриманих доходів підозрюваного та членів його сім'ї віднімають встановлену загальну суму витрат. Отримують суму (залишок коштів), яку підозрюваний міг теоретично використати з метою придбання

активів, що фігурують у кримінальному провадженні як предмет незаконного збагачення.

Якщо загальна сума отриманих доходів буде меншою від загальної суми витрат, то це буде додатковим доказом, що спосіб життя підозрюваного та членів його сім'ї не відповідають задекларованим статкам.

Якщо загальна сума отриманих доходів буде позитивною, то до встановленої суми необхідно додати 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – суму, з якої настає кримінальна відповідальність за незаконне збагачення на момент учинення злочину. Отриманий результат додатково засвідчить наявність підстав для кримінальної відповідальності (отримана сума є значно меншою за виявлені активи незаконного збагачення) [7].

Висновки. Отже, перевірка платоспроможності (моніторинг стилю життя) особи, яку підозрюють у незаконному збагаченні, є важливим компонентом під час розслідування цього виду злочину. Необхідно здійснити аналіз (порівняння) за певний період часу двох основних складових – отриманих активів (доходів) підозрюваного та членів його сім'ї з їхніми видатками та стилем життя. Дохідну частину визначають з декларацій особи, яка може бути причетна до незаконного збагачення, і членів її сім'ї. Обов'язково враховують кошти кожного повнолітнього працездатного члена сім'ї, зазначеного в декларації, сум коштів, що не підлягають декларуванню (50 прожиткових мінімумів, установлених для працездатних осіб на 1 січня звітного року). Видатки на побутовому рівні можна підраховувати на підставі суми мінімального прожиткового мінімуму, що встановлюється щорічним чинним законодавством України, на одну особу. Різниця між отриманими активами (доходами) та видатками надасть додаткові докази щодо протиправного стилю життя особи і членів його сім'ї та про можливості в отриманні протиправних активів або, навпаки, засвідчить про непричетність особи до цього злочину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) [Електронний ресурс]: міжнар. док. від 27 січ. 1999 р. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/994_101. – Назва з екрана.
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції [Електронний ресурс]: міжнар. док. від 31 жовт. 2003 р. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_c16. – Назва з екрана.
3. Методологія як організувати незалежний моніторинг відповідності стилю життя задекларованим статкам службовців? [Електронний ресурс]. – Режим

доступу: https://nazk.gov.ua/sites/default/files/docs/nazk_files/doslidzhennya/43.pdf. – Назва з екрана.

4. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. – Назва з екрана.

5. Азаров Д. С. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джузі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. – Київ : Юрінком Інтер, 2017. – С. 883.

6. Про прожитковий мінімум [Електронний ресурс] : Закон України від 15 лип. 1999 р. № 966-XIV. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/966-14>. – Назва з екрана.

7. Розслідування незаконного збагачення : метод. рек. / [О. М. Стрільців, В. І. Василичук, В. В. Крижна та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. – 86 с.

REFERENCES

1. Kryminalna konventsia pro borotbu z koruptsiieiu (ETS 173): vid 27 sich. 1999 r. [Criminal convention against corruption from January 27, 1999]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/994_101 [in Ukrainian].

2. Konventsia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty koruptsii: vid 31 zhovt. 2003 r. [United Nations Convention against Corruption from October 31, 2003]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_c16 [in Ukrainian].

3. Metodolohiia yak orhanizuvaty nezalezhnyi monitorynh vidpovidnosti stylu zhyttia zadeklarovanykh statkam sluzhbovtziv? [Methodology how to organize an independent monitoring of the suitability of the life style of the declared employees' wages?]. (n.d.). *nazk.gov.ua*. Retrieved from https://nazk.gov.ua/sites/default/files/docs/nazk_files/doslidzhennya/43.pdf [in Ukrainian].

4. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: vid 5 kvit. 2001 r. No. 2341-III [Criminal Code of Ukraine from April 5, 2001, No. 2341-III]. (n.d.). *zakon3.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> [in Ukrainian].

5. Azarov, D.S., Hryshchuk, V.K., & Savchenko, A.V. (et al.). (2017). *[Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Scientific and Practical Commentary of the Criminal Code of Ukraine]*. O.M. Dzhuzha, A.V. Savchenko, V.V. Cherniei (Eds.). Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

6. Zakon Ukrainy "Pro prozhytkovyi minimum": vid 15 lyp. 1999 r. No. 966-XIV [Law of Ukraine "On the subsistence minimum" from July 15, 1999, No. 966-XIV]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/966-14> [in Ukrainian].

7. Striltsev, O.M., Vasylynychuk, V.I., & Kryzhna, V.V. (et al.). (2018). *Rozsliduvannia nezakonnoho zbahachennia [Investigation of illegal enrichment]*. Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 11.09.2018

Striltsiv O. – Ph.D in Law, Senior Research Fellow, Head of the Scientific Laboratory on the Problems of Criminal Police of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine;

Vasylynchuk V. – Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Operative and Searching Activities of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine;

Viazmikin S. – Ph.D in Law, First Deputy Chief of the Department of Economic Protection of the National Police of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Determination the Solvency of a Person as One of the Ways of Checking his Illegal Enrichment

In article determinates general ways of person's solvency audition, that may be participated in illegal enrichment. Determined, that such audition have to consist of analysis (comparing) for a certain period of time two main parts: a) received actives (incomes) that person and its relatives; b) expenditures and lifestyle. Herewith during determination of incomes and expenditures it is necessary to use declaration of person, that can be involved in illegal enrichment crimes, and its relatives. Emphasizes the need to take into account funds which are not an object of declaration (50 subsistence minimum established for able-bodied persons on January 1 of the reporting year) during process of calculating income part of funds of any adult able-bodied member of the family mentioned in declaration. Was proposed, as one of the ways of using as evidence in criminal proceedings about illegal enrichment, determination of household living expenses – determine amount of the minimum subsistence minimum established by the annual Ukrainian legislation in force per one person. It is considered necessary at first establish the difference between the total amount of the received assets (revenues) of the person that can be involved in illegal enrichment and his relatives with general amount of household living expenses. Secondary, gained sum compare with actives which are the object of illegal enrichment. The specified will provide additional evidences about illegal lifestyle of person and its family and about possibility in receiving illegal actives.

Keywords: illegal enrichment; official; monitoring of lifestyle; declaration.